

Rarama Honu'i
Rarama o te matahiti 2015 o runga o te tikanga ora tangata

Hare Nui o te Tikanga Ora Tangata a rote Democracia

Tikanga ora tangata e te hakaterenga hape tangata

Te kī 'enga o anga rīna o te rahira tangata o runga o te hakaterenga hape i a Tire, he me'e ta'e ha' vare. Te Rave'a ta'e tano o te Penta, Caval, SQM, e te Corpesca takora he hāmata haka'ou te tatake'inga o runga o te hakatere hape (Moni) o te ngangata ki runga o te mata ngangata u'i mai ena mo kimi te haka tika horou i te nga rave'a arurua, he moni he tangata Politika pohe moni , mo haka tika i te hakaterenga, nga Hare nui, he te politika māu he noho mai ena, he manana mai te mana'u mo ata haka tika mai te hakaterenga hape kore mo te rahira ta'ato'a o te ngangata haka tere mai i te me'a ta'ato'a nei. O ira á i te Hare INDH, ko haka topa i te mana'u e tahi mo te nga kupu ena ta'ato'a mo te hakatere Henua, pahe me'a ana o te Tahi Henua o haho, a te roa o te haka tere maeha, he te kimi 'inga o te nga hape ta'ato'a o te haka tere, mo haka kore e te pohe rava'a tá'oa ngangata, e te anga 'inga "hoa" e te me'a ta'ato'a hakaterenga hape tangata, pahe me'e he kī era e te Nú'una'a haka piri he te Honu'i ko Engel (Pirīnga a Engel ana kī pé múa).

Te anga mo haka kore e te hakaterenga hape tangata, ki te Hare nui INDH, he vara mana'u ki te hape o te nga kupu haka tere e te nga rave'a ta'ato'a, a rote terenga o te Estado, ki te hare ena ki te hare nei, he ké he me'a ké to te rua hare hakatere ena. Oíra no i ai i te nga hape perá, a rote haka tere hanga o te , i te kore e tahi no Tika tikanga mo te ta'ato'a haka tere inga o te rahi ra nga Hare Nui o te Estado, ana kimi te tika-tikanga tano mo te vara e tahi rave'a tano mo te rauhuru o te hakaterenga Fisco hai me'a maitaki.

O runga o te hakaterenga "hoa" hape e te hare Nui INDH, ko ange ána ko rara ra'e mai ana ki te tahi atu me'a, he rongō e tahi mo haka maeha tahi te hakaterenga, te nga rave'a rahi, no atu te INDH ko māu rima ana te tahi atu me'a rave'a ina ká'i tano, pahe me'e ena o te Hare Nui haka Rura-Rura Lei (Congreso)he ta'e hātí'a i te voto hanga o te nga kupu Lei, ana ai te mahingo i te rua paenga mo haka ono, i kore ai i te ta'e hātí'a mo voto, ana ai te moni a raro, kai íte mata ora tangata.

I te va'ai tahanga no te moni mo te raua hakaterenga candidato, mo rava pepe o'ona He me'a rahi te nga kupu mo haka tika. Háu ra'a e tahi, i te va'ai tahanga te puahu moni mo to raua hakaterenga candidato mo rava'a pepe o raua, mai te ngangata a rote nu'una'a Juridika, te Hare INDH he kī era he me'a ta'e tano mo hātí'a i te tó'o hanga e te moni ena mai te rima o te nu'una'a ngangata juridika , Ana ai ko haka titika ána e te hare haka Rura-Rura te va'ai inga i te moni ki te rima o te ngangata Politika ena, he me'a haka maeha he ra'e, ki te mata ta'ato'a o te ngangata, he ha'aki te ingo'a o te kope i a ía he va'ai e te puahu moni. I te roa o te haka papa'i haka'ou e te nu'u ta'ato'a mo ó'o a rote Nu'una'a politika (partidos) mo te INDH he me'a nui o te rave'a nei he kimi te tikanga ápi mo haka

maeha mai rote rahira mana'u i te me'a tika riva mo ata haka maeha i te terenga o te rahira nu'una'a o te nga Partidos. Peíra ana te hare INDH he mana'u o runga o te haka papa'i haka'ou hanga o te ngangata he anga hai ta'e a'uha'u, ina ko a'uha'u i te rua haka papa'i 'enga o te ngangata, hoki hó he me'a nui-nui mo te ta'ato'a ngangata i te rave'a a rote ara haka tere politika ena.

Peíra e te INDH he ha'aki atu ena mo te ta'ato'a, e te Anga'hanga kora iti rahi ena i te rahira mana'u haka íte ena e te pirínga a Engel, he takora i te ta'e hanga ké-ké o te tahi atu nu'una'a partidos o runga i te nga rongo haka íte ena.

Hakaterenga democratía he te tikanga ora tangata

Te nga kupu nei he rara te rahira o te haka titika hanga i tapura i te matahiti nei, te tahi atu nga kupu Lei he tatake ana e te hare haka rura-rura, he peíra toko'a e te anga 'enga a rote nu'una'a politika, ko huru era ki te huru nei, he me'a e tahi no i rote i te haka tere democratía o te Estado ana oho ana a múa i te haka titika-hanga o te tikanga ora tangata. A rote ara rave'a nei te rara rarama 'enga o te ara riva-riva e te pa'ári inga o te hakaterenga nui o te rahira ara rave'a he tatake ena, ina ka'i ó'o a te puta'inga máu o te hakatere Henua.

Tikanga ora tangata o runga o te Puka Nui tere Henua

I runga o te tahi rarama Honu'i o te nga matahiti hope'a era, te INDH ko haka íte ána: te Puka Nui haka tere Henua a rote vaha politika era he me'a huru parautí'a ki te nga mana'u ta'ato'a o te ngangata Henua ana oho ro pahe Aniva democratía , mo haka tere i te tere haúmaru mo te ta'ato'a ngangata. Oíra te me'a nui o Octubre o te 2015, te Ariki Vahine Hatu Henua, he ha'aki era i te nga vaha hó'ou mo kimi te rave'a tika o te nga kupu mo haka titika te Puka Nui ápí, he takora te terenga , he rarama inga Maramarama mo haka titika tahi te Puka Nui hakatere Henua. No atu te ha'aki 'inga nei ina ka'i kí maeha mai, te haka tere rarama nei e oho a te vaha e hà nei, (hápi te terenga tere ki te tanga ápí, e te nga kupu Puka Henua mo ange e to raua, rara i te nga vananga o te ta'ato'a mo kimi te rave'a e tahi no hai terenga maorí; ki va'ai to raua i te nga kupu papa ra'e o te ngangata Honu'i mo te Puka Nui ápí ki te rima o te Ariki Henua máu, he takora e te nga haka titika engana mana'u mo anga te Puka Nui hó'ou). Ana oho ana haka tere he hakarongo tahi ro ki te nga re'o ngangata pe to'u huru ana, Koía ko te reo o te nga nu'u ku haka totová. Ko te me'a ra'e he rave'a "hápi civila-tangata ko ía ko te hápi te Hóhónu o te hakaterenga Puka nui Henua" he haha'o pahe rongo mo haka íte te huru o te "hápi civila-tangata ko ía ko te hápi te Hóhónu o te hakaterenga Puka nui Henua" ko ía toko'a i te huru rave'a o te tikanga ora tangata, he ó'o ena ha roto i te hakaterenga, pahe Há'aura'a hai re'o mo ange te ngangata i te rahira re'o tangata Henua .

Ki te nga ara rave'a hakatere hanga mo haka tapura tahi te Puka Nui hakatere Henua hó'ou, te nga hare Nui haka Rura-Rura o te Henua, he tano ro ana anga te pirínga nu'una'a o te nga paenga arurua ko te Senadores ko ía ko te Diputados i roto, e tahi pirínga haka'ou o te nga Honu'i i roto toko'a te ngangata má'a i te Anga'hanga nei, e tahi Nu'una'a nui o te ngangata hó e te voto 'enga Nui o te ngangata, mo vá'e e te ngangata te me'a nei nui e toru. Te hare nui INDH, i roto i te rarama hanga nui o te matahiti 2014, ko haka e'a ana e

te huru rave'a rahi ena, ana oho ro ana haka tere ro i te haka tikanga o te Puka nui Henua, pahe papa máu o te anga hanga nei, Ko te me'a: haka ítinga, (i) maeha 'enga o te ngangata, (ii) he Anga'hanga ananake-nake, (iii) i roto te nga nu'una'a totová, (iv) tikanga ngangata nga ví'e, (v) Honu'i o te nga kona rahi ta'ato'a, (vi) anga 'enga maeha haka íte ro ena, (vii) e tahi no huru o te voto 'enga. Ko ía ko te hakaterenga mira-mira kore, mo te ange horou o te ngangata i te rauhuru o te tupa-tupa.

Haka tikanga o te rave'a e rua no paenga

Te hakaterenga o te rave'a e rua no 'paenga, he me'a ara kakara o te ai he rahi ro me'a hape he kí 'enga tangata, i roto te me'a hape o te ta'e tano te rahira nga ví'e ki te rahira ngangata, peíra ana i te ta'e tano o te ngangata Honu'i o te Henua Tumu. Oíra hoi i te haka titika hanga o te rave'a huru e rua no paenga ki te komo hanga haka tano te nga Honu'i ki te rahira tangata i roto i te rura-rura engangata, he me'a nui tika mo te hakaterenga tano o te ngangata ta'ato'a a rote ara haka tere politika tika, te me'a nei he hámata ro i te voto 'inga o te matahiti 2017 mo va'e te ngangata Honu'i Henua, i ra hora ana íte ro ana ai he me'a rave'a tika o ina.

Te INDH ko haka má'a i te kupu i rote Lei ko nape á "háite engangata tano mo te hora iti no" ko te me'a nei he oho iti a múa mai te u'i' engangata o te tikanga ora tangata, ana oho ro te tika tikanga ki te tikanga ngangata ki te nga ví'e e tahi no huru, ana oho ro ki te voto 'engangata hanga mo riro raua he Honu'i Henua noho pepe era.

Nohonga tano o te ngangata civila

I te Ava'e o Enero o te 2015, te Hare Nui haka tere Henua, ko haka íte ana i te nga kupu Lei i" mo haka tika i te haka útu'a inga mo te nú'u toke, roke a'ua, nga kope hápa'o te me'a toke, he mo haka titika e te tute nui o te ngangata ino toke rahi" (kupu haka íte 9885-07) te hare nui INDH, ko ha'aki ána ki te nga kupu he tute era i te haka tanonga i te nga kupu rehe i hape era pahe rave'a ata tano mo rava'a e te ngangata kino toke, he me'a topa ké ki te nga kupu o te tahi Henua o haho, a rote tikanga haka tere Lei he tú' u ana pahe rave'a nui-nui hope'a (ultima ratio).

Me'a ra'e, he mana'u hanga nei he hanga mo haka titika i te Puka Nui haka útu'a mo ata haka maeha he mo mono ki te hakatere 'ingangata ké o te haka útu'a ápí mo te toke inga o te tá'oa ono ngangata(toke 'ingangata o te tá'oa hare ké, toke titingi hare Koía ko haka matakutangata, toke hare Koía ko titingi ino, toke mata tikera e te toke manu va'e e hà) te mana'u hanga Lei nei ana oho mo haka tika te nga kupu ké, mo haka ata Maramarama mo te toke ké haka útu'a inga ké, ta'e ko te haka útu'a e tahi no mo te me'a ino ta'ato'a he me'a rave'a i ta'e titika mo te mana'u hanga tano o te rua huru rave'a, hó ki he ai te me'a riva o roto, Koía ko te me'a ta'e áu, te há'ura ina kai titika mo te hakatere hanga mo te ta'ato'a, he haka hape i te tikanga haka útu'a engangata.

Te mana'u hanga kupu nei he tute takora he haha'o ro ai i roto te há'ura e tahi o te tere piko tangata mai te hare haka útu'a (kupu 140 o te Puka haka útu'a ino tangata) ana ai "he kope rave haka puru i rote hare tapea". te kupu nui nei he haka ino te tikanga o te

oranga tangata, hó ki ana ai haka puru ro ai ki te tangata, ka'i oti hía i te ture horo o'ona mo haka puru ro ai, e'ko tano ki to raua tikanga pahe tangata, ana ai ro ai i te me'a kai oti hía o e'a ro i roto te me'a ta'e parautí'a.

Te mana'u hanga kupu nei he haka tupu haka'ou e te rave'a haka rara-rara ki te ngangata mo íte ko ai a ía, me'a ápi mai te kupu tere i roto kupu 85 o te Puka haka útu'a. Ko te me'a kupu nei hope'a era, he me'a tano ana haka tere ro e te nga muto'i mo rara-rara ro ai ki te ngangata tú 'u ena pahe kope huru toke, peíra te mana'u o te INDH, he tano ro ai mo te ta'u-ta'u miro mo rara-rara ro ai ki te tangata. Oíra i te kupu ápi he me'a e'ko tano e'ko tika ki te hakaterenga, he me'a haka tatake tangata ki te ngangata ina ka'i toke he tangata maitaki, Koía takora he oho ké ki te tikanga tangata , i te rave'a tano o to raua Nohonga tangata, ana ai he va'ai ro ki te tau-tau miro mo rara-rara tahanga, he ata haka mira-mira, he haka tatake-take ngangata, ma ai ía he u'i mata tangata ó ía te terenga nei

Mo te hope'a nei, te mana'u kupu nei i oho ena mo mono i te kupu 85 o te CPP he hátí'a i te rara-rara 'inga he noho mai ena, ana tere ro ki te mana'u o te tau-tau miro "ko tupu te mana'u (*mana*) he kope ena he ai ro ai i te para 'u o'ona haka puru, pe áha ana " te rave'a ena he me'a ta'e pa'ári maramarama, he kore te haka terenga tano o haka útu'a tahanga no ki te ngangata

Koro Henua mo te hápa'o 'enga nga poki

I te 14 o te Ava'e o marzo o te 2014, a rote kupu nui-nui N° 2131, ko haka há'mani a e te Koro Henua o te hápa'o enganganga poki hai rahira o te ngangata o te Ministerio. Te Koro nei, ta'ana anga he haka tú'u'ura á ki te Ariki Motongi Henua, a rote rahira vaha o te haka terenga hápa'o nga poki, mo haka pa'ári i te anga hanga ena o te tika-tikanga ora o hápa'o ora o te Tamari'i i te tere 'inga máu o to raua tere enganganga máu, Koía ko te nga tanga vahine he tangata i a Tire. Mo haka tika ki to raua papa 'inga rahira ngangata o te nga Ministerio ké-ké i rote kimi 'inga o te haka tere riva-riva o kake ro to raua anga. He haka tika ai pé nei é, e toru ana vaha: (i) He vaha politika, Koía ko te nga kupu haka tere he papa 'enga o te rahira vaha pahe e tahi no mana'u; (ii) mo iri mo oho pe runga i te hápa'o 'enga o nga tikanga era; (iii) mo haka iri te tano 'enga, Koía ko te haka tika mo te ta'ato'a, ko te hápa'o enganganga , mo iri mo máu i te terenga tano , pahe ta'u me'e era Chile crece contigo , i rote rahira vaha anganganga era . O te nga vaha nei ta'ato'a he kí 'inga o te Ariki Vahine i te nga mahana o te Ava'e o Septiembre, i haka e'a ai i te nga kupu mana'u Lei ki te mata tangata Henua, mo haka tika-tikanga te hápa'o 'enganganga máu o te tikanga nga poki he tanga ápi toko'a (rongo tangata N°950-363).

Te haka takera enganganga ki te mata tangata o te mana'u haka tika, he me'a nui máu, hó ki i runga i te kupu 2, he tuhi ena pé nei é; "he rongo máu o te Estado mo te piha nui ta'ato'a, mo te nga mahingo, he mo te nu'una'a ta'ato'a rahi ena, te hápa'o inganganga, te hátura inganganga, te haka oho enganganga a múa ána te tikanga ora tika o te nga Tamari'i, riki-riki, manege, he nui-nui. Hó ki ana ai te nga mahingo lo ía ko te nga nu'una'a ta'ato'a he tumu máu o te hápa'o hanga tika o te oranga tika tangata, ina e haka rehu i a tato 'u, ko te Estado he áka máu o te tumu, ta'e no te ngangata Honu'i he hakatere ha roto ko raua te nga lka o te haterenga

hape o te rongō tika takora o te nga rongō o te pirínga nui o te A'o, oíra te nga kupu ena he ha riro pahe rongō mo te ta'ato'a Hare Nui o te Hatu Henua mo ha tura tahi.

Peíra ana, he tika máu mo te mana'u kupu Lei, he tuhi riva-riva i te rave'a e tahi mo te, nga poki tane, he te rave'a e tahi mo te nga poki vahine, e tahi mo te nga tanga tane, he me'a ké mo te nga tanga vahine (Uka) ko onga e te 14 matahiti, o te nga tanga nei arurua, te oho engā o raua ki to raua mana'u ta'e pa'ári ena, ina e 'ko rehu, ki onga te nga matahiti, he ai to raua hátura 'inga ki te Lei (responsabilidad penal), nga me'a nei he horo ture ena a roto i te Puka nui tapura e noho mai ena, he kí era Hare Ture Mahingo, ko mahani a te nga kupu tapura era á i runga mo te nga rave'a e rua ké e ké ena. Ta'u mana'u ápi mo haka tapura, he kí era a roto pahe me'a nui te Politika Nui-Nui máu o te Henua mo te nga Tamari'i pahe hakatere 'inga ké he nape (PNN) pahe manga máu o te Tikanga ora ngangata, he haka tano ro ki te hakaterenga "Terenga Máu o te oranga tika tangata" a rote Hare Nui Tupa o te Hare Nui-Nui.

Hare Nui-Nui o te Terenga Nga Ví'e

I te 8 o te Ava'e o Marzo o te 2015, i rote ngongoro o te mahana o te nga ví'e o te A'o Nui, ku tapura e haka e'a ai i te Ruru Lei 20.820, pahe Hare Nui-Nui o te Terenga Nga Ví'e, i te haka tano engā terenga vahine, ai rongō o muri mo "hokorua pahe Tú'u Ura ki te Hatu Nui haka Tere Henua(Tavana) Tire", i te angā hangā te rauhuru o te me'a rave'a iti rave'a nui mo haka tika-tikanga, mo haka kore tahi te hape ta'e tapa riva-riva ki te paenga vahine (Kupu 1).

Ana ai e tahi Hare Nui mo te hakaterenga vahine, mo haka tika ki te tikanga tangata, he me'a haka hí'o-hí'o pa'ári ena i te terenga o te tere nei, he máu ena a runga i to raua hakaterenga, to raua tikanga Pahera Honu'i Henua, kona era kona era, mo ó'o to raua huru ki te runga nui o te me'a ta'ato'a, politika, Nohonga Henua, i te roa haka rura-rura Lei, i te ta'ato'a kona hakatere Henua, Koía ko te nga kona he noho raua i raro iti ki te nga Hare Nui Hakatere Henua o te Estado, he me'a nei ta'ato'a he me'a nui-nui mo te tikanga ora nga ví'e.

Pirínga o te nga Hare Nui Haka tere Henua o te haka útu'a ngangata

Te pirínga nei o te nga Hare Nui Ta'ato'a o runga o te haka útu'a ngangata (MITP) ku hámata á i te matahiti 2008 hai rongō nui N° 2821, pahe nu'una'a hokorua ha ú'u hai rahi ra ngangata o te ta'ato'a Hare Nui Haka tere Henua, ko te hare Nui hápa'o Nohonga ngangata Henua te Hatu máu o te haka tere nei. I rote i haka iri' engā a múa o te matahiti te Hare INDH, ko haka paka ána te mana'u o te Hare Nui Haka tika Lei, peíra ána i te Hare Nui hakatere Henua, i haka e'a i rarama ai i te Puka hakatere tika o te vaha rave'a o te haka útu'a ngangata, mo ha ú'u ki te nga íka ena, he me hápa'o takora ía raua.

Nu'una'a ngangata íte o te oho 'enga ngangata mai haho

Te INDH i rote nga angā ána o raua ko haka mahani á a rote nga rarama haka íte o te nga matahiti, te Há'aura'a ta'e tano o te hakaterenga o runga o te tikanga ora o te ngangata i oho mai, mai haho, Te hare INDH ko angā takora i muri o te nu'una'a ngangata íte o te

terenga tika o te tangata vari mai te rahira Henua o haho , i te me'a haka titika 'enga o te Hare Henua haka tere te nga rave'a o te ngangata vari mai haho mai te tahi atu Henua, i te a híhítu piha anga, ko te, vaha Hare hápa'o tikanga ora tangata, ko te rave'a tahi i te me'a nui o te nga Henua o te A'o Nui, me'a haka tanonga e te Hare Nui-Nui hakatere rave'a nui o te ta'ato'a Henua o haho, he Hakatere engā Lei Toko'a. Ko te nu'una'a Nui nei ananake ko te nga hare e ono haka'ou, ko piri á mo haka tanonga tika, ko haka oho ána i te rongo ki te ngangata Honu'i o te Hakaterenga Henua O Tire (hare iti, hare nui) nga piha hakatere o runga i te nga huru tikanga, ko te nga nu'una'a o haho o te A'o Nui, o te nga Henua hó ki te piri'inga nu'u na tere ké o haho, mo piri e ono piri'inga i te matahiti, mo rara-rara tahi te me'a hape o te haka terenga mo ata haka tika tikanga o te hápa'o 'enga o te tikanga ora tangata o te Nga nu'u vari mai haho, mo kimi te rave'a tika ata tano a rote Lei ápi he rarama e noho mai ena, ki rara maramarama ena ana haka oho pahe papa mana'u Lei ápi, me'a ta'e anga horou, ko noho-noho no á.

Hare Tú'u 'Ura o te Tikanga Ora Tangata

Te INDH ko hohóra era á i to raua mana'u mo haka pa'ári iti i te terenga nui o te Estado o runga o te terenga tano te Tikanga Ora Tangata, ki te Hare Nui Hakatere Henua, mo haka topa te mana'u mo ata haka tika, he haka rara-rarama, he mo haka titika e tahi no terenga pa'ári, mo haka titika i rote e tahi no rave'a nui o te Estado o te ta'ato'a nga rave'a nei. Mo rava'a te rave'a tika nei he tiaki he háti'a engā te rongo o te o te Hare Tú'u Ura o te Tikanga Ora Tangata (a múa ana te Hare Tú'u Ura) he rave'a tika e tahi mo te rongo Henua mo te hápa'o hanga o te tikanga Ora tangata o te ngangata Henua ta'ato'a.

No atu te haka paka engā o te hare INDH o runga o te nga me'a nui nei, ko tupu ana nei mai te Hare Nui Hakatere Henua, ana ta'io riva-riva te nga kupu haka tere ena, ka'i ai i rote te hápa'o engā o te nga tika ngangata, he me'a hape he korengā o te hangu mo riro pahe rongo Henua, he kore te ngangata mo haka tere, moni mo ngangata haka anga. Ko te me'a nei he tika te hápa'o engā tikanga Ora tangata pahe Lei Henua, kore te Rongo mo Hátura e te Estado pahe rongo, peíra he kore te tomo 'enga o te nga rave'a nui nei, pahe me'e he kí era e te hare Nui INDH, he ma ana he haka tika ta'ana tere (kupu14, te tahi me'e kí inga era).

ONG te haka oho 'enga o te democratía e te tikanga Ora tangata

Te nga Hare nu'una'a ta'e o te estado, ONG, mo haka te haka oho 'enga democratía he hápa'o engā tikanga ora tangata he me'a vaha riva-riva o te haka terenga ngangata e noho mai ena,--no atu te ta'e ai o raua o te Fisco,-- te hápa'o engā o te democratía e te tikanga ora tangata toko'a. i te nga Henua o Haho o te A'o Nui he riro raua pahe Me'a Hare Nui-Nui haka paka to raua anga pahe ONG, a rote vaha rave'a hápa'o 'enga o te democratía o te tikanga ora tangata takora , he me'a haka tere nei o haho e'ko haka tere i nei i te Henua nei.

Ka ai he me'a riva he oho engā a múa, te nga rave'a nei he ONG, i muri o te tahi atu nga nu'una'a anga ra anga he haka titika mana'u o te anga hanga o te Estado, he ai ro te tahi atu nu'una'a he kí era , ko te me'a nei he vananga tahanga a rote tokera'u no, e'ko

hakarongo e te Estado pahe rongo , he me'e ui tahanga he mo haka íte tahanga ki te nu'una'a ngangata, ta'e mo anga ananake-nake.

Ko te rua me'a, te haka tika tikanga o te nga ONG, ko te nga kupu i rote Puka Nui hakatere Nohonga tangata, e te Lei 20.500 o runga o te anga hanga Nohonga ngangata o te nga nu'una'a anga ananake ta'ato'a ko te Estado, he me'a ta'e papa tika , he kore te rongo púa'i pahe rongo mo te ta'ato'a nga nu'una'a hare he anga mai ena ki te tikanga ora tangata mo hápa'o, te hare INDH he haka topa te mana'u mo va'ai hai tara mo te terenga o te nga hare , pahe tika nui mo raua, mo haka Kía Hío i to raua anga mo ha'ú'u ki te nga anga o te mahingo Civila , he tara i rava'a he raua he noho mai ena he tara mo te vaha anga rarama e tahi no o e rua no , ta'e mo te nga anga ta'ato'a o to raua anga.

Tikanga ora ngangata Civila he hakaterenga politika

Anga inga tangata he terenga Politika

Te haka oho 'enga ki te tikanga haka tere ngangata, he ha'aki era i runga o te Puka Nui Hakatere Henua o te nga rave'a Lei tangata, he me'a tika tano mo te ta'ato'a, he me'a ta'e tano o roto he ta'e contrato ki te ngangata , he haka anga hai ava'e no ta'e pahe me'e matahiti ki te rahi te Táú, i te rahira ngangata (63% o te paenga Fisco 236.368 ngangata, ki te rarama hakaíte i te ava'e o Julio o te 2015) , te rahira ngangata ina ka'i contrato hai concurso mai te Fisco, pahe ngangata anga tumu máu, he onga rahi era ki te 20%o te rahira ngangata anga tumu máu pahe kí 'enga i runga i te Puka hakatere anga Fisco. Te tahi atu hape o te nga nu'u haka anga hai ava'e tano no, te rahira ngangata - 41.099,mai ta'u nga rarama hope'a he ha'aki atu era, haka íte mai era ta'u rarama era, he nga nu'u anga te anga Umanga ava'e no, he haka anga i te rua anga ké ta'e ko te anga he aku anga ra'e. te tahi atu me'a ta'e tano he ta'e haha'o a rote roa e tahi no ki te nga ví'e , he oho he manege ro i to raua rahira pahe nu'u haka anga, ko raua ina ka'i haka paka pahe honu'i hatu o te nga anga o te Fisco. Oíra he te me'a he haka takera ki te mata tangata te nga rave'a nei, mo te estado mo haka tika te haka anga hanga o te ngangata, ki te titika 'enga e tahi no tikanga mo te rahira ngangata haka anga era.

Te hakaterenga anga ké o te ngangata haka anga

Te tikanga ora tangata o te nga Henua o te A'o Nui, ko mahani á i te haka terenga ké ki te apa ngangata haka anga , pahe ngangata o rote Nu'una'a Va'e Háú, he Mantara, he Mataroa (FF.AA he kí era) , he tau-tau Miro, ko raua te hápa'o Nohonga Henua , he me'a rave'a nei he haka kore-ta'e-ino e to raua tikanga mo te riva 'enga o te hakaterenga Henua, a rote rave'a o te horo-ture 'enga, te hápa'o engo o te nga mahingo ta'ato'a, to raua hakaterenga Ora Manu tangata, i te hora he píringa ki te nu'una'a ngangata, e te terenga tangata a te vaha politika , te nga me'a tapu he tikanga ta'e ino a rote terenga nui o to raua anga pahe militare ko ía ko te anga hanga hápa'o nui o te Henua.

Ana rara rarama i te haka terenga nui Henua, he takera mata ro ai i te tapu 'inga ta'e ino mo raua, ku há tí'a á e te haka terenga ora tangata o te tahi atu Henua o te A'o Nui, pahe

me'a tapu mo ó'o a rote nu'una'a Pirínga Politika, he mo anga i to raua pirínga nu'una'a ngangata anga (Sindicato). O te rua ara rave'a, te hakaterenga o te Nga Hare Nui o te Estado mo háti'a e te ha'ipo-ipo engā ngangata - he ra'e ana rara-rara i to raua parau haka papa'i hape- , o te kenu/he Ví'e, he me'a ino ta'e tano ki to raua tikanga ora manu engā, ana oho ro mo ha'ipo-ipo ena , ana hanga ro raua e'ko íte mata tangata. He tikera toko'a e te oho' engā a rote nu'una'a Va'e Háu (FF.AA) he te nu'una'a hápa'o terenga Noho Henua, ana hanga mo uru ana oho ki roto, i te me'a ta'e tano , pahe he ai ro he tau rea-rea ingā tangata, e'ko háti'a e te tangata ha'ipo-ipo, he parau haka papa'i hape maitaki, mo te nga Ví'e no, ana oho ana hanga mo uru ki roto ki te nu'una'a Va'e Háu . Mo hope'a , he takera mata máu , te nga Rahú'i terenga tangata, pahe hakaterenga a roto i te tere horo-ture haka tika Lei, i rote háite 'engā angā matahiti pahe ngangata haka angā , e'ko háti'a ía raua mo pató'i iti i to raua haka háite engā pahe ngangata angā, ina he ara rave'a mo haka tika i to raua haka útu'a engā , pahe ngangata o te tahi atu angā o te ngangata haka angā Fisco. Ko te me'a hope'a nei, he me'a nui takora he me'a tano o te nga rongo haka titika 'engā ha roto o te nga hare o te FF.AA, he tau-tau miro takora, he muto'i takora, he hape mai te haka angā ra'e ki te nga kupu hape o runga i to raua puka hakaterenga pahe nu'una'a, te hape máu ko te nga honu'i i haka papa'i tahi te rongo, ko takora te nga haka útu'a engā, ina ka'i angā ananake ko te nga nu'una'a haka angā, he haka angā e tahi paenga, he me'a hape ki tikanga ora tangata, mai te u'i engā mata o te Pirínga nui o América, peíra mo te u'i 'engā o te nga kupu o te Puka Nui haka tere Henua, he me'a nei pahe haka puru tahangā engā o te ngangata mo haka útu'a o te tangata angā o raua.

Tikanga o te Hápa'o engā Mahingo

He tere he oho a múa te huri 'engā o runga o te tikanga hápa'o mahingo a rote hakaterenga Nohonga tangata o te ara hakatere 'ingā Lei tapura era á i runga i te nga Rongo hakatere o te puka Civila o te nga Táu XIX, mo here ta'e motu o te herenga tangata ha'ipo-ipo o te tangata ki ta'ana Ví'e, mo hátura ki te kenu, pahe hátura 'ingā o te nga tama ki to raua Matua tane. Pahe huri nga o te kupu Tua'i, he oho he manana mai ana i te rahira mana ú ápí o te vaha terenga nei, mo te herenga ta'e tapura o te ngangata, he mo te herenga tane-tane, vahine-vahine ina ka'i ha'ipo-ipo civila, ko te herenga ápí nei he riro pahe me'a tika Lei, o te Nohonga Tua'i o te ngangata e rua , peíra ana i te tikanga o te nga poki morore, pahe tikanga o te nga poki poreko i rote ha'ipo-ipo. Ko haka paka á takora e te Hikínga tano o te tangata pahe Hikínga o te nga Ví'e o roto o te mahingo e tahi, he ko era á a múa ana ha roto i te vaha rave'a o te hápa'o tikanga ora tangata, o te ta'ato'a ta'ata-hare, nga ví'e, ngangata, Nga poki, korohua, Rua'u, he nga tanga he te nga poki poreko iho toko'a.

Te nga kupu nei he rara te tikanga ta'ato'a o te hápa'o tikanga ora tangata o te A'o Nui, o runga o te hápa'o' engā o te tikanga mahingo, he to'ona hakaterenga tika ki te nga kupu he rave'a mo haka tere i to raua ara titika o te Henua nei. He rara rarama tahi te hátura engā o te Estado Tire i roto o'ona ara haka tere hápa'o ngangata ha ipo-ipo, he takora e te terenga, he te háta'a 'ingā o te here mahingo, mo takera i te nga me'a ririki hape ena. He me'a nui o roto o te hú hakaterenga, he hápa'o te Nu'una'a ha ipo-ipo, mo haka tama i to raua hanga era mo haka poreko to raua nga poki, a rote nga rave'a haka ha'ú'u haka tama o te hare Nui Hápa'o Oranga tangata, pahe me'a o te nga nu'u pá (infértil), he ara nei he

haka tano ki te me'a nui tikanga o te nga poki mo ai i to raua mahingo Matua, he oho ro takora a rote vaha rave'a o te nga Matua mo to'o mai te nga poki ké mo haka riro ro pahe "Ma'ánga hanga'i" o raua máu a rote tikanga tika Lei. He rara rarama ro takora e te tahi atu me'a hape o te hápa'o enga hakatere ké, pahe me'a hihi-hihi a te hora haka tama 'inga nga poki i rote manava, o te veve inga moni ngangata Matua, hó takora ana ai te Matua vahine he Uka ta'e pa'ári, he kimi tahi te hape inga o te tikanga ora o te nga Matua a rote roa mahingo, ana ai te háta'a enga o te nga Matua, o ana kore e tahi o a rarua, o ana kore e te here ha'ipo-ipo.

Te nga rara rarama nei, he hetu tika ki te me'a hape o te rave'a o te nga Ví'e Hanau Tama puru i rote hare máu aurí (Hare Tape'a), takora o te nga Ví'e Matua poreko poki i roto, he hanga'i era i to raua nga poki (117 nga Ví'e ki te Ava'e era ko Junio o te 2015) i a raua he ai ro á te me'a apa ora ririki i rote hare tape'a, ko te rivanga hápa'o to raua nga poki ki te roa o te Táu e rua, peíra ana i te nga ví'e Matua i topa hare no i to raua nga poki i haho i te hora haka puru era i a raua, ko te rahira 63,6 % nga ví'e o te 3.202, peíra ana i te 40,5% o te Matua tane o te rahira 41.337 ngangata, ki te 30 o junio o te 2015. He me'a hape nui kake o te rahira ena, ki te u'i mata tangata, te rave'a kore mo haka tika te nga ara hape ino mo te nga poki i haho, o te korenga Matua Tane, he Matua vahine kore mo Verenga hápa'o ki to raua ara tikanga nga poki, he me'a kore nei he mono te rave'a mo oho e tahi no mahana i rote Táu mo tikera mata i to raua Matua, he me'a ino há'ama'a i te háhá inga to raua hakari'i , he há riro ro takora pahe Urumanu , he tari 'enga toko'a i to raua Matua, mai te Hare Puru nei ki te rua Hare Tape'a ata roa , he me'a Tari Matua nei he hihi-hihi ro , he anga rahi ro i a raua mo u'i mata ki to raua Matua. He me'a kake nei he mira-mira ro i to raua hipa 'enga mo takera mata ki to raua Matua: he me'a nei he tikanga ta'e riva o te ngangata haka puru i rote hare tape'a mo piri ki to raua mahingo, he nga lka o te nga hape nei he nga poki, nga tanga arurua, he nga Matua , he Matua hanga'i o te nga nu'u puru i rote Hare tape'a.

Tikanga o te Nohonga ono ngangata, Nohonga tere mahingo he maramarama ngangata

Veve enga ngangata he Tikanga Ora tangata

Te tikanga Ora tangata o te A'o Nui, he haka paka mata mai, te tika 'enga Ora o te ngangata ki to raua Nohonga tano (oranga apa ripó'u) i rote rahira rongo tapura, he haka íte tika ro mai ai te oho 'enga a múa o te tikanga Nohonga ngangata, pahe me'a nui mo anga e te Estado mo haka riva-riva ro ai i te Nohonga ngangata pe múa ka oho ena, he mo haka tika ro ai i te nga tikanga, A rote ara rave'a nei, mai múa ana te nga Henua o te A'o Nui, ku ange á o runga o te veve 'enga ngangata, he me'a hape nui o te tikanga ora tangata, he me'a nui mo haka tika ro ai. I te Pirínga Nui o te A'o mo te Nohonga enga Ngangata tano, o te matahiti 2015, i Nueva York i Marite, i rongo i tapura ro te tika e tahi nui "He haka korenga ro te Verenga Kore o te ngangata, o te ngangata o te A'o A'to'a" i te 2030.

I a Tire nei, he topa enga o te rarama háite o te CASEN 2013 mo rara i te veve 'inga o te ngangata Henua a rote roa moni hare , ko rehe ana mai te 29.1% i te 2006 ki te 14,4% i te Táú 2013, hai háite hanga o te roa ápi mai te 38.6% ki te 7,8%, hai háite inga vara anga era, i te nga Táú oti ena, No atu te apa riva enga o te haka iri o te háite inga, ko tikera mata ki a Tátou te rehe inga o te nga nu'u veve, hai roa o te haka iri enga o te máu haka terenga politika haka iri inga ki te ono Henua o te nga matahiti piti a huru hope'a , he topa no te toenga ngangata ina kai kore i to raua veve inga ótare (2,5% hai háitenga ápi, e 4,5% i te háitenga tua'i, mai te rara haka íte i te 2013) he manana mai i te veve enga haka'ou e tahi. He noho mai ena ía Tire nei, he ai te rave'a nui mo anga mo haka kore te veve inga ngangata, hai rahira o te nga ara rave'a mo haka tano ki te terenga o te nga Henua Ono o te A'o Nui, ku tapura e te Tapura Nui o te Tikanga Ora Ngangata o te A'o. Ko te máu rima nei he haka takera mai te ui 'enga ngangata veve, i ko anga á e te hare INDH o te Matahiti 2015, ko haka takera mai i te 60,8% o te nga nu'u tangata Henua, ko haka topa mana'u á te ta'e hátura inga o to raua tikanga ora ngangata, ko te me'a hape nei he vaha nui o te korenga tikanga ngangata Henua o Tire. Te rua me'a vaha i ta'e hátura he to raua noho enga veve tangata takora, ki te 57,1%, ki ui 'enga rara era.

I te vari enga í a marzo o te matahiti nei, ki te Henua Tire o te Honu'i o te Pirínga Nui O te A'o A'to'a ko Philip Alston ko kí á, i runga o te nga ótare Henua : "I a Tire nei te Ótare enga he me'a huru ké, i a Tire nei, Ko iri á te ono Henua a runga ki te roa apa ono moni era, ki te roa o te haka rivanga te Nohonga ngangata, he peíra ána i te haka rehe 'inga ngangata veve. Ko topa no te rahira ngangata veve, he ngangata verenga kore, he te vaha nui-nui enga ké-ké o te nga ono ki te nga veve, he me'a nei he me'a ta'e titika i te oho enga Henua a múa, he peíra ana he oho ro pahe me'a ino a múa ka oho ena, a rote terenga tano mo te ta'ato'a ngangata Henua ana oho pahe Henua riva tika i te vaha haka tano te hápa'o inga o te tikanga Ora ngangata o te rahira huru nga nu'una'a Henua tumu, o'ona".

Mai te u'i enga mata o te tikanga ora tangata, te hakaterenga Nohonga mahingo he me'a haka tika ro ai mo rava'a te roa a rote o te Hóhónu ngangata, ki to'ona huru tangata, mo íra hoi ana titika ro e te tikanga ora hape toe. Mo rava'a te tikanga nei he rara-rara ro ai haka'ou i te terenga politika hape o te "va'ai tahanga te há'auha'a " (asistencialista) ki te ngangata, he ara nei, mo te Estado he kí era pe nei é te anga inga, he pe nei ána te rua me'a mo te Nohonga ngangata, he me'a ta'e tika nei. Te anga hanga tano o te Estado he hiko te kimi rave'a inga o te ara tika, mo te tangata he kimi i to raua ara tika oranga. Te terenga o te Estado, i anga era a rote rahira kupu politika hakatere enga ngangata Henua, mo kimi te nga rave'a hakaterenga Nohonga ngangata, he me'a hape mo ta'e ui ki te ngangata máu, mai to raua tikanga parautí'a pahe tangata.

A te roa vaha rave'a o to raua tika Nohonga, he raua hakaterenga politika ngangata Nohonga, hakaterenga ono Henua, he rave'a maramarama toko'a ána i roto o te kimi 'enga tika tangata he tute era i te nga tapura kimi tika o te nga Henua o te A'o Nui , me'a tapura ána takora e te Estado Tire. He me'a nui mo haka tikera mata tangata , he rave'a haka tere o te Estado a rote rahira vaha enga tere i to raua ha'ú'u ngangata veve he me'a no pahe vaha ena o te ha'ú'u mo te Nohonga tangata, he vaha va'ai tahanga no te moni ,

he te tahi atu vaha apa riva mo te raua noho inga, nga me'a vaha nei , ta'e ara riva e tahi mo rava'a i to raua Nohonga ripó'u tangata o mo rava te tika-tikanga máu pahe tangata apa ono, he nga me'a nei he ra'au iti no mo to raua Nohonga mahana o tapati no, he noho no te vaha mo hoki raua ki te roa veve haka'ou, Ko íra no te ana ai te haka tano iti o te me'a hape Nohonga tangata, he me'a nui titika he kimi te rave'a nui mo *haka riva-riva tahi te nga vaha*(multidimensional) hape ena o te Nohonga veve ngangata hó takora ina ka'i tikera mata te ta'ato'a huru o te Tikanga Ora Tangata, ta'e no he ha'ú'u iti no e tahi no rave'a mo te ngangata.

Ki te hora nei, ko haka anga á e rua rarama nui o te nga tangata pa'erenga verenga kore o te ara, e tahi i te 2005, te rua i te 2012. Ki te rua rarama nui o oho ena ro a runga te rahira ngangata pa'erenga 12.255 ngangata o te Henua nei, ko onga ro ai te rahira 5.001 ngangata ki te rarama ra'e era. O te rahira nui nei he 84% o te ngangata he tangata, o te nga Kona Nui o Maule, Ko Los Lagos e Atacama takora. He nu'u pa'ári ki te roa 44 matahiti, he to raua Nohonga pa'erenga 5,8 matahiti noho ara era. I rote nga kú'i-kú'i rava rahi era i takera mata o te rara terenga nei o te Estado o te nga nu'u era, he há riro enga ino o te ngangata o te tahi ngangata Henua , he me'a nui hape o te nu'u nei he hare kore mo noho mahana, pahe me'a nui e tahi no o te nga ngangata ena, ko te me'a nei mo hahine ki te hakaterenga o te nga Henua o Haho o te A'o, o te ta'e nape pahe nga nu'u ta'e tangata, mo vananga pera he ta'e takera mata i to raua rahira korenga máu parautí'a to haho to roto, nga me'a rahi kú'i-kú'i ena he ange he haka ripó'u e tahi e tahi, ko me'a nui ko me'a iti ké-ké.

Te tahi atu tikera mata o te nu'u verenga kore rahi era, o ta'e rahi era, he nga nu'una'a ngangata Henua Tumu, ki te rara enga o te ui enga o te CASEN o te 2012, te rahira 1.565.915 ngangata he tangata o te nga nu'una'a Henua Tumu. No atu te ui 'enga CASEN o te 2013, he haka má'a atu i te rehe inga iti o te ngangata Henua Tumu veve, mo rara tika ki te tahi háite inga, he noho no te rahira tangata veve o te nu'u ta'e kanaka Henua. Te haka papa inga o te nga rarama, he haka takera mata mai Tátou, i te oho 'enga o te nga politika Henua mo te ngangata o te nga Henua tumu, he nga rave'a haka tere nei he haka rehe iti no te verenga kore o te nga nu'u nei, ina ka'i haka tano tika máu ki te rivanga o te tahi ngangata Henua Nui, ana háite ro arurua.

Tikanga Ora Tangata a te rave'a anga tangata

I te ava'e ko Diciembre o te matahiti nei, te Hare Nui Haka Tere Henua ko hóhóra á to raua Mana'u haka tika Lei "mo haka titika e te hakaterenga o te nga rave'a Nohonga anga o te ngangata Henua , he haha'o te nga kupu ápi o te Puka Nui haka tere anga" (he rongo hakaíte terenga Henua, 1055-362) he me'a nei he áka máu mo te terenga riva mo te haka tano 'enga o te hátura 'inga o te nga tapura Nui o te Henua nei mo haka tano ki te nga Tapura Nui o te A'o , ana oho ana haka tere i te anga hanga tangata, a rote roa tika, Oíra te nga kupu, he rara rarama nei te nga kupu o te haka pirínga ngangata anga, he hakatano enga i te anga, he mo haka noho i to raua anga ana ai te me'a hape mo haka tika, (huelga) takora.

Ki te roa o te pirínga ngangata anga, he me'a kake mo te INDH, te kupu ra'e o te mana'u haka tika, mo haka rahi te rahira ngangata mo anga te pirínga ngangata anga (sindicato) mo te papa engā tika. I te mau ena a runga o te rahira ngangata mo haka tika i to raua tikanga ngangata anga, mo ata mau a runga i te rahira tangata, he me'a tahanga no, ina ka'i ai te tika parautí'a o te anga hanga nei. Mai te u'i 'enga mata o te tikanga ora tangata, te huri inga o te mana'u nei he me'a hoki a túa engā mo te terenga o te ngangata anga. Peíra ana takora te mana'u ké ápi nei he haka rehe iti te haka tere inga o te há'auha'a riva o te ngangata anga mo to raua anga pirínga 'inga tangata rava'a era, peíra takora mo te nu'u ina ka'i ó'o a rote pirínga ngangata, peíra takora ki te hakaterenga Lei he noho mai ena, he hoki a túa ro.

Ki te roa o te haka tano'enga o te terenga anga o te nu'una'a anga ta'ato'a, te mana'u haka tika Lei he oho mo haka kore tahi e te Puka Nui IV o te hakaterenga hanga ngangata anga, o runga o te haka tano mana'u o te ananake mana'u haka tika, he hore te nga tikanga ora o te nu'u anga, ina e'ko tano haka'ou mo haka tika to raua mana'u ananake; mo ata haka hápa'o i ro raua tikanga pahe tangata anga, ena peíra ana mo te ngangata he oho era ki te pirínga ngangata anga i vaenga o te terenga o te tatake inga, he oho takora i te rongo o te nu'una'a haka anga tangata, mo haka íte ki te nga pirínga tangata anga, o te me'a a'to'a o to raua hakaterenga haka anga ngangata, mo haka tika i te raua terenga anga ananake.

Te tuki hape máu he, te haka kore 'enga o te Rahú'i hápa'o hatu (Fuero) o te mana'u haka tika Lei haka tere anga mo te ngangata: ki te tika inga Lei he noho mai ena te haka tikanga ananake nga paenga, he tano ro mo anga te nga hatu nu'una'a anga o takora mo te nga kope íte haka tano-tano te anga hanga haka tika mana'u, mo te nga nu'u era haka tika era, ko tau me'a era he kí era fuero o te kupu nui 309 o te Puka nui haka tere anga (CT). Mo haka kore te fuero o te ngangata anga ananake te tikanga tere anga, he me'a hoki a túa o te nga anga ngangata ki te tikanga ora tangata tika o te nga terenga Henua nui o haho, mo haka tano ki te mana'u hakatere Lei ápi, he mau i roto te me'a apa riva inga mo haka pa'ári iti te haka pirínga ngangata anga (pahe me'a tangata hatu haka tere pirínga anga).

I te nga kupu o te hakanohonga anga (huelga) mo te INDH he me'a tikanga ora tangata, oíra ana he ange ro pahe me'a nui o te hakaterenga haka tika mana'u ananake o te pirínga ngangata anga mo vananga ki te nga nu'u haka anga tangata. No atu te nga kupu haka tere Lei he noho mai ena, e'ko hátí'a i te hakanohonga anga, pahe há'aura'a he hátí'a ro no ana ai ina ka'i tika i te haka tano'enga mana'u, hó takora ha roto i te kupu 381 o te CT., ku hátí'a ana i te mono 'inga tangata ki te rua ngangata ko huelga ána, oíra e te INDH ko haka íte to'ona mana'u ki te Estado, mo haka noho-noho no te tikanga Lei, ana papa'i ro haka'ou i te nga kupu ápi ko te Lei, he me'a ta'e hátí'a te mono inga ngangata haka Nohonga anga.

Te atu kupu tuki o te rave'a nei, he te roa ta'e rahi o te hámata hanga o te huelga. Te INDH ko haka paka i te to raua mana'u mo te ta'e rahi o te roa e toru no mahana, ki te tika o te

kupu nui 374 o te CT, he te ta'e maeha inga o te hakaterenga poto nei mo te haka titika 'inga o te ture, i te roa vaha nei ko noho no á te haka roa-roa rahi engā o te nga mahana mo haka tika te ture o te nga anga tatake era.

Mo te hora hope'a, ki te rave'a inga o te tikanga ora tangata anga Fisco, te hare INDH ko mana'u ta'ana ara mo te hakaterenga anga ngangata ana ai to raua huelga, o te vaha nui ngangata, mo haka anga te Umanga iti ngangata mo ha ú'u ki te ngangata hanga to raua anga, o te nga mahana paro haka noho.

Tikanga ora o te hápí ngangata

He ra'e ki te haka ítenga rongo o te haka tika engā te nga rave'a Hápi o te Henua, te INDH, ku haka íte roa ro ai i roto i te rarama nui o te matahiti 2014, te me'a nui o te haka titika inga o te me'a nui hápi mai te u'i'inga mai te ta'ato'a huru mana'u o runga o te tikanga ora tangata mo te vaha nui hápi. Ana u'i mai te tikera inga maramarama, he tika engā mo te ta'ato'a ngangata, ina e tahi paenga mo kore i to raua mana'u , i te oó engā mo te ta'ato'a, ina he kore; i te Nohonga matahiti tano mo oti to raua hápi; te riva 'enga o to raua hápi mo te ta'ato'a, he te ha riro 'enga o te tikanga hápi ngangata pahe me'a nui ana mo hápi mo te ta'ato'a ngangata mai te hare iti ki te hare nui (EDH) i roto i te nga hare hápi ta'ato'a. ko te me'a nui he rara rarama tahi haka'ou mo haka tika ki te Estado, ana oho ana haka tika tahi te nga kupu ra'e nei era.

Te anga nui haka tika tikanga hanga nei, he papa iho no nei, i roto i te nga kupu rahi ena o te me'a rave'a haka tano Lei, te me'a iti ko tapura era á, te tahi iti máu ko ha mata te rura-rura 'enga, te tahi atu me'a nui toe, ina ka'i papa riva-riva mo haka íte ki te ngangata mo tapura ro ai pahe kupu Lei ápi.

Hare nui tú'u'ura mo nga poki riki-riki

Pahe me'a rave'a mo te mana'u anga o te haka tikanga o te hápi o te nga poki riki-riki i haka íte ro i te 5 o Mayo o te 2015, ko haka e'a tapura á i te Lei 20.835, mo papa ro i te hare nui Tú'u'ura o te hápi 'enga o te nga poki ririki, pahe vaha nui o te Hare Nui Henua o te hápi nga poki mo ata haka tika ro ai i te haka oho 'enga, haka tikanga engā, he haka terenga o te ara vaha nui o te me'a nei. Te tapura engā o te Lei nei he me'a nui o te hakaterenga tika o te terenga o te Estado, mo te ra'o ra'e o te hápi engā ta'ato'a o te nga riki-riki, ko te me'a Lei nei he vahi te rau huru rave'a o te hápi 'inga o te nga poki, te terenga haka tika he noho te hatu engā i te rima o te Pirínga Nui haka tere o te nga Hare hápi o te Nga Poki Riki-Riki (JUNJI) peíra ana i te nga rave'a o te terenga haka-titika he noho ro ki te rima o te Hare Nui haka Tikanga Hápi Ta'ato'a e te Hare Haka Rivanga Tere.

Lei o te hakaterenga tahi ananake n°20.845

i rote matahiti ko ata oho te haka tikanga hanga te rura-rura 'enga o te tere Lei o te anga ananake tahi, ina he kore, mo haka tika ro ai i te oho inga o te ta'ato'a tangata hápi, nga ví'e he ngangata hápi, ko ía ko te haka kore te a'uha'u engā o te uru inga ki rote nga hare hápi a rarua paenga, he ina e'ko hátí'a i te haka ono hanga rahi o te nga hare hápi hai moni o te Fisco. Te haka e'a 'enga o te Lei, he me'a oho a múa i rote vaha engā tika o te

ta'ato'a ananake ngangata hápí ki te roa o te hápí riva-riva, o te haka útu'a enga ki te Estado "mo haka tika mo oho ki te roa ara tika mo te ngangata hápí i te rave'a hápí riva-riva" e takora "mo te a'uha'u enga o te Estado, a rote nga va'ai enga moni ha'ú'u, mo te titika 'inga o te ta'ato'a nga nu'u mo hápí hai hápí riva-riva". No atu te me'a ena te Hare INDH, ko kake iti no i te korenga o te tikanga e tahi no mo haka tere tahi te terenga hápí mo te nu'una'a, kore rave'a, o te ai raua o te nga kona roa rahi ena, o te nga kona noho ngangata rahi, o te nga nu'u i kore to raua rave'a mo ó'o a rote hare hápí, pahe nu'u puru i rote nga Hare tape'a, nga nu'u pa'ári ina ka'i oti to raua hare hápí, te nu'u vari mai, mai haho mai te tahi nga Henua, nga nu'u o te nga Henua Tumu, he takora te nga nu'u Maruhi ana hápí i rote nga hare hápí, hai hakaterenga ké.

Lei mo haka kore te rahu'i o te oho'enga tahi o te ngangata hápí he ngangata anga o te rave'a va'e'inga o to rau honu'i hatu hare haka tere hare hápí nui

I te mahana 18 o te Ava'e o Junio o te 2015, ko haka tapura e te Lei 20.843, he me'a haka kore te Rahú'i oho'enga o te ta'ato'a ngangata hápí e te nga nu'u anga i rote hare hápí te va'e hanga o to rau honu'i Hatu haka tere Hare Hápí Nui. Te haka kore 'enga nei ko haka e'a ai i rote Lei ápí, mo kimi te rave'a haka'ou ápí, mo haka tano tika te nga terenga o te nga Hare Hápí Nui "ana ai ro, te Rahú'i ta'e tano, mo ta'e hátí'a tika tahi i to raua rave'a haka hatu enga tano o raua, he terenga hanga o to raua he kimi papa 'enga". Te nga kupu ina ka'i haka tika e tahi no nga rave'a, he haka rere no to raua terenga manu, Koía te raua roa mo oho ro ai, mo raua he kimi tahi te nga huru tere 'enga, hai hanga o te nga hare Hápí Nui he hanga era. He haka tikera mata i te riva inga o te Lei 20.843 mo oho mo kimi to raua Tikanga Ora tangata a rote terenga o te nga Hare Hápí Nui ta'ato'a.

Mana'u haka tika lei o te terenga o te nga hatu hápí máu

I te ava'e o Abril o te 2015, te Hare Nui Hatu Henua haka ó'o á te mana'u haka terenga o te nga nu'u hatu hápí máu. Ki te roa o te haka tere ena ta'ato'a, te haka tika enga Lei he mau tahi atu te nga rave'a vaha ta'ato'a o te haka hápí tahi te roa o te ara mo te hatu hápí máu mo te nga hare hápí ta'ato'a o te vaha hápí hápa'o e te Fisco (o te nga Hare Nui Muni, o te nga Nu'una'a Particular e o te nga haka tere hai unga- rongo). He me'a rave'a nui nei ina ka'i haha'o ki roto i te nga hatu hápí o te nga poki riki-riki, te me'a hape ta'e haha'o ro ai ía raua i rote hakaterenga e tahi no, he me'a ture-ture nui mai te nga nu'u hatu hápí nga poki. Te haka mana'u Lei ina ka'i haha'o ro ai takora ki te nu'u raro va'e o te nga nu'u Hatu, i te rahira nui 38% ngangata he anga ana i rote nga hare hápí nga poki. He me'a ata tika he haha'o ro ai takora ía raua, mo te haka tanonga hanga mo te tikanga o te ta'ato'a nu'u he anga i rote vaha nui rave'a, i rote nga hare hápí nga poki riki-riki.

Koía takora, mai te u'i 'enga mata o te riva 'inga o te terenga hápí nga poki, te mana'u haka tika Lei he kore te tika riva o te terenga e tahi no, mo te riva 'enga o te hápí nga poki, he haka uru takora i te rahira o te rave'a mo haka háite inga ngangata, he te tapura inga e tahi no o te nga prau hápí ta'ato'a ngangata e takora te rave'a haka tere e tahi no toko'a mo te mana'u tika o te hápí 'enga, mo haka tano ki te rahira mana'u ngangata íte, he ha'aki mai ena, mo haka tika takora e te mana'u o te ngangata Hatu haka tere nga Hare Hápí he hápí ngangata mo Hatu i te hápí. Me'a hope'a nei, te mana'u haka tika Lei, ina ka'i

ha'aki takora péhé ana haka papa inga te ngangata hatu hápí i rote rahira nga Hare hápí, mo haka tano te ta'ato'a nga Hare Hápí ki te tika tikanga e tahi no, hai ngangata tano, mai te iti ki te nui, te papa inga riva-riva. No atu te kú'i-kú'i inga o te mana'u haka tika Lei, te hare INDH, ko haka topa te mana'u o te apa tika ena o te haka terenga nei, ki te haka tere te hakaterenga ena ena ka oho ena a múa ana o te me'a rahi rave'a o te hápí, he te me'a tano ena o te nga hare anga ngangata takora he Hatu hápí, mo tano ki te nga tapura Nui o te A'o mo te Nohonga, haka terenga tikanga ono ngangata, he hakaterenga a rote roa maramarama ngangata.

Tika engā o te haka ánge máu ngangata mo te nga hare hápí haka tere e te estado

Te rave'a anga-enga o te ngangata Henua Tire, ko pa'ári ka oho ena hai hápí engā o EDH (Hápí Tikanga Ora Tangata) (HTOT), ka iri ka oho maeha ena hai terenga anga-enga mo ha mata i te 2010, ka'i tano hía ía i te ta'e tika o te haka hápí engā o te, he me'a e'ko tano mo haka tere i rote nga hare hápí, pahe anga topa ké o te hápí máu, o te nga hare hápí ta'ato'a. Oíra he me'a he kú'i-kú'i mo te hare INDH, te ta'e púa'i o te mana'u haka tika Lei, ana tere rehe iti no i te rave'a nui nei, ka haka lka ki te nga hare hápí mo haka tere e raua no i to'ona haka tere hápí ngangata Hatu Hápí, hó ina ka'i ai i to raua há'auha'a tika mo anga ra anga Umanga. Te Hare Nui Haka Tere Hápí (MINEDUC), mo raua a ana haka tika te me'a iti, he me'a nui pahe rave'a nui e tahi, he mo raua toko'a he va'ai te me'a tara, he haka unga te ngangata má'a i te hakaterenga ki te ta'ato'a nga hare hápí mo hápí te haka terenga tika, he takora mo rarama te hátura engā o te terenga ena.

Henua Tumu Matamúa he Tikanga Ora tangata

Tikanga Nohonga Oranga Aro Maitaki

Te Tikanga Nohonga oranga aro maitaki, he me'a vara mana'u o te hare INDH, me'a rahi te há'aura'a takera mata tangata i haka ange mai i te tikanga o te Nohonga ngangata i te aro Mahuta maitaki, i runga i te Puka haka tere i te Nohonga Oranga ngangata Henua he noho mai ena. I rote rahira, te iri engā o te nga ture nui o te hatu 'inga Henua tumu kanaka (ko ó'o á te Umanga Mata Tikera o te Hare INDH i roto) he te hátura engā rongo o te Estado-ku tapura ro ai e ía i te tapura Nui o Pirínga Nui o te Nga Henua A'to'a o te A'o, o runga o te huri engā o te Aro A'o Nui, e te Karanga Nui o Kioto (Kapone) mo haka rehe nui i te Vera Aro Nui o te A'o, i te rahira nga me'a nui, he te hápa'o engā o te Nohonga ngangata o te A'o. Te me'a nui hape era mai te 18 mai túa ana, o te huri engā ino. Ko runga takora te haka íte mai e te u'i 'engā nui Henua Tire o te 2015, o te Tikanga Ora tangata o to'ona Nohonga riva tangata i rote aro Mahuta, he te rua te me'a nui i hanga te ngangata o to raua tikanga i ta'e hápa'o riva-riva, ko ahe ana ki te haka topa mana'u o te rahira ngangata, 20,3% ki ingā o te matahiti hope'a nei.

Te nga kupu haka'ou ko rara era, mai te u'i 'engā o te haka tere tika o te tahi nga Henua o Haho, te tikanga ora tangata, te nga kupu mana'u e toru na he tatake mai ena, he nga me'a kupu he nui mo te terenga tano o te hakaterenga tumu máu o te hápa'o engā riva o te Nohonga ngangata i rote aro maitaki o et Henua ta'ato'a Tire: i) te haka titika 'engā o te

hatu rongō o te nga ta'ato'a vai Henua, ii) te hápa'o engā o te Nga Papa-vai-toe-toe (glaciares), iii) há'mani engā o te Hare nui o te hápa'o engā o te nga Kona Rahú'i, o nga kona rahi Henua mo hápa'o.

Te me'a ha 'ino rahi o nga anga nui o te hare haka-anga ngangata ki te aro Mahuta, he peíra ana haka ino tikanga ora ki te ngangata noho kona, he iri ka oho ena pahe me'a nui a rote hápa'o engā tikanga ora tangata ki te u'i mata o te nga Henua Papa'á. He me'a Henua te haka rongō i te rongō hátura mo te nga hare haka anga tangata he me'a tikanga nui mo hápa'o te Nohonga ngangata Henua, mo te Nga Henua ta'ato'a o te A'o (2011), he rave'a riva, no atu te ta'e riro nga rongō pahe tikanga hátura. Te nga tika engā ena nei, he kimi te vaha rave'a nui mo te terenga riva hai toru hía me'a nui: "a) te hátura nui o te nga Estados, mo mó'a, he mo hátura he mo haka tika e te nga tikanga ora tangata, e te terenga manu o te ngangata Henua; b) Te hakaterenga tano o te nga Hare haka anga tangata i te angahanga tika , mo hátura tahi te nga kupu o te nga rongō hápa'o Henua o te tikanga ora tangata toko'a; c) he takora mo hátura e te nga rongō, he takora mo haka útu'a ai me'a rave'a tara a'uha'u mo ta'e haka tika o to raua anga, ana ta'e mó'a ána".

Mana'u haka tika lei mo hakatika e te hakaterenga vai henua

Te me'a nui Henua e te korenga vai unu tangata, he takora mo te nga anga ngangata oka kai, he haka ino ro i te hape rahi o te puka tuhá'a vai reme-reme o te 1981. Ki te nga matahiti hope'a ko haka rara rahi ro ai te mana'u haka tikanga Lei o te nga código tua'i o te hakaterenga o runga o te tuhá'a engā reme-reme vai- ko te me'a apa púa'i, te me'a hanga e te Hare Nui haka tere Henua- te mana'u haka tika Lei N° 7543-12.

Ko to'u kí engā o te o te INDH, mai te u'i engā mata o te tikanga ora tangata o te A'o Nui, te nga Estados he tika ro ai i te haka rongō i te nga rongō nei: (1) He tika tikanga e te tuhá'a engā vai mo te ta'ato'a ngangata, mo unu , mo te nga ha'apu oka, he takora mo te oranga Nohonga tangata o maí'u'i ro, he (2) mo te tikanga vai unu ngangata, mo te tuhá'a engā vai hare, mo te ta'ato'a rahira ngangata, o te nga kona nui, he kona iti, ki te ngangata Nohonga roa toko'a, ka ono ka veve (INDH, 2013, kaka 209) te hare INDH ko haka paka á e te nga me'a ta'ato'a nei he angā mai ena, te mana'u haka tika Lei ápi, ka ai he haka tapura pahe kupu ena pahe Lei, he me'a riva mo te ngangata Henua, Koía takora mo te ngangata Henua tumu, he ngangata kona roa, e te hátura nui o te tikanga ora nei o te oranga vai unu ngangata.

Mana'u haka tika lei mo hamani e te hare nui hápa'o rauhuru o te nga me'a herehue ora o te rahira kona hápa'o henua

Te rauhuru me'a herehue ora Henua he hokorua ro i te rave'a e rua o te tikanga ora tangata, ra me'a ko tikera mata e te Honu'i o te hápa'o engā Aro Natura. He puta máu te rahira herehue Henua pahe tikanga ora mo te tangata, i te Nohonga tangata, te hanga'i ngangata ta'ato'a, la Nohonga ora tangata, te terenga o te maramarama tangata. Peíra ana te nga herehue Henua he me'a nui o te nga nu'una'a Henua tumu i to raua Nohonga tangata, ana tere i to raua hakaterere inga. I te 18 o Junio, ko ó'o á i te nga kupu mana'u haka tika Lei, i te hora hámata e te tátara Nui o te Ariki Henua, mo há'mani engā ra'e o te

hare hatu hakatere i te hápa'o herehue rahi o te Henua, he takora o te hápa'o enga te rauhuru kona Rahú'i ena, o te ta'ato'a kona nui hápa'o. Te haka tika mana'u o te Lei he me'a nui mo haka tano te terenga o te kupu nui e vá'u (8) inga o te me'a Lei 20.417, mo haka uru ki te rura-rura inga o te Hare nui haka tika Lei, i rote matahiti nei mo, mai te mahana haka e'a Lei tapura, mo haka tano te papa enga o te Hare nei. Peíra ana te Henua Tire nei ko tapura toko'a era á i te tahi tapura nui o te A'o mo te hápa'o enga o te nga herehue, he me'a tó'e he há'mani tika e te nga hare Umanga anga mo te hápa'o enga Lei. Te mana'u haka tika Lei nei, he kimi te hápa'o enga o te ta'ato'a me'a herehue ora, Koía takora e te, he haka ora haka'ou i te me'a hahine mo ngaro, he te haka tanonga tika o te rautú enga anga o hú me'a ono Henua. I te ara rarama kimi te tikanga kupu mana'u mo rura-rura ku oho á 1.251 kupu haka íte tika. He me'a riva nei mo te INDH, he topa no te kake-kake o runga o te tikanga ora tangata, te hakaíte re'o o te nga mana'u hakaíte e te ngangata Henua tumu, he takora o te nga nu'una'a ngangata Henua. Ko onga á o te rave'a te haka mahani enga o te, he te me'a rivanga tara ha'ú'u mo hokorua e te mana'u haka tika Lei, he me'a riva kore ana anga ro e tahi no paenga o te nu'una'a, me'e kore he hakaíte ki te ngangata Henua tumu, he takora he haka rongu kore i to raua mana'u ana hakatere ro ananake. Te mana'u haka tika Lei, he kore takora te u'i enga mata ke ké o te nga Henua, ana ai ro kona hápa'o o te Henua, ana eke onga ro ki runga o te nga kona o te nga nu'u Nohonga matamúa.

Manau haka tika lei hápa'o nohonga o te papa-vai-toe-toe

Mai te u'i enga o te tikanga ora tangata, te hápa'o oho enga o te nga papa-vai-toe toe, he me'a nui tangata o to raua tikanga a múa ka oho ena mo te Nohonga ngangata o to raua vai unu mo te tahíra ngangata o Sudamérica. Ko ó'o á i mayo o te 2014 te mana'u haka tika Lei, pahe kupu nui o te nga Honu'i diputados, mo te hápa'o enga (74). Te mana'u haka tika Lei ko haka tika ána e te hare Nui Hatu Henua, ko te me'a haka tika-tikanga nei ko huri á e te haka terenga o te hakatere nei o te nga kupu ra'e. i te mahana 7 o Octubre o te 2015, te Hare Ariki Henua ko huri haka'ou á e te tikanga kupu Lei nei, ki te nga kupu ápi ké. Mai te rara enga mata tangata mo te hápa'o enga o te nga papa-vai-toe-toe a te ara rave'a hápa'o te nga vai unu ngangata, me'a nei i roto i te rahira rave'a mo hápa'o takora e te Aro Mahuta ta'ato'a, mo te ora oranga nu'una'a ngangata i rote A'o Nui rautú ka oho ena. Te tikanga o te Hare Nui Hatu Henua mo ata haka hápa'o i te ara riva o te terenga nei, he huri ka huri ro i te nga kupu ki te tika-tikanga o te ara nei, ki te rara enga nei ko máu rima á e te korenga o te nga kupu tika mo hápa'o e te nga papa-vai-toe-toe, peíra ana e te tahi nga papa vai, pahe me'a *permafrost* ko to'u me'a haka tere ro riro ena pahe haka terenga o te nga papa-vai-toe-toe.

O runga o te ui 'enga ki te ngangata kanaka

Koía ko te roa rara inga o te nga kupu ta'ato'a o te haka tika inga Lei, mo haka ripó'u e te nga Tikanga ora tangata Henua, ana u'i te nga ui e toru mana'u haka tika Lei, he máu rima ro i te rehe inga o te hakaterenga Tire o te nga Lei, haka tere terenga, nga kupu tika kore, he tikanga haka tere politika kore, ko rá me'a ko máu rima á e te hare INDH, i to raua rara rarama enga. Ko te rua roa, ina ka'i anga e te hare Nui Hatu Henua, te ara rave'a mo te ui 'enga nui ki te ngangata o te nga Henua Tumu, mo haka tika riva ro e te tahi atu mana'u

haka tika Lei mo haha'o ro ki te Hare Nui Haka Rura-Rura Lei, ko te me'a nei ko máu rima ro á e te Hare Nui Haka Tikanga Lei, (TC).

Oíra hó i, ki te rarama o te tatake inga o te nga e toru mana'u haka tika Lei ena, (Lei o te haka tika enga terenga reme-reme vai, o te há'mani enga o te Hare Nui hápa'o Herehue o runga o te nga Rahú'i kona Nui ena, he te hápa'o enga hanga o te nga papa-vai-toe-toe) topa ro e te mana'u riva nei, he ara riva tika nei ka oho ena -no atu te ta'e tika- ki te tikanga máu Tupuna o te ngangata Henua tumu, ana haka tika ro i te haka terenga tika, he takora e te uru oho enga, ki te ono máu Henua o raua mo tika ki to raua haka 'ara Tupuna, he me'a nei ku tapura á e te rahira Tapura Nui o te A'o mo te haka hápa'o tikanga ora tangata. Oíra ana mo haka tano te kupu ra'e, te Hare INDH ko haka má'a ro ai te terenga riva e tahi, ana ai ro te me'a iti rautú Henua o te nga anga e anga ena ro, he anga te ui 'enga nui ki te ngangata o te nga Henua tumu.

Herenga o te rahira maramarama tikanga ora tangata Henua

Mai te papa enga o te Hare Nui INDH i te matahiti 2010, te korenga o te tapura inga o te Estado Tire nei pahe Henua Nui rahira huru ngangata Henua ké ke, he me'a topa ino mo hápa'o te herenga o te nga nu'una'a Ngangata rahi o roto nei Henua. He takera rahi ro no e te nó'i-nó'i rahi o te ngangata mapuche ki te mata ora o te ngangata Henua, peíra ana ko nó'i-nó'i ro takora te tahi atu ngangata Henua Tumu o Rapa Nui ki to raua Henua "*Kainga*" hatu Tupuna mo haka hoki ki to raua rima hakatere, he peíra ana te ngangata Henua Tumu o te paenga Ruhi (Norte) o Tire, he rehe kore ka oho ena i to raua vai Tupuna, he máu nui o to raua haka 'ara maramarama enga, o te nga anga reku-reku ono piru, he tahi atu anga hanga era.

Hakaterenga o te nga ui 'enga ngangata Henua tumu i anga.

Te tika inga o te ui 'enga ra'e ki te ngangata Henua tumu, ta'e ko ía no rave'a tika mo anga ki te tikanga riva o te ngangata Henua Tumu rahi ta'ato'a i rote nga Estados. I te 2015 ko oti ana te terenga i runga i te Henua, ka rua ía ui 'enga Nui ngangata: (1) ui 'enga ki te ngangata Henua Tumu o runga o te há'mani inga o te Hare Nui Hatu máu mo te terenga ngangata Henua tumu he to raua Koro Nui hakatere, anga e te Hare Nui Hakatere Nohonga tangata (MDS) e, (2) te ui 'enga o runga o te haka tikanga o te nga kupu nui o te terenga o te Hare Nui haka tere Maramarama Henua, he me'a nei ko haka íte mana'u o te CNCA. Mo to rau Hare Nui haka tere máu.

Te hare INDH, ko anga te anga te mata'ita'i enga rarama ena o te nga me'a ena e rua, he haka e'a takora e to raua rara rarama 'inga o runga o te nga hakatere, ko ía ko to raua mata u'i ora anga ra o te Tikanga ora tangata o te A'o nui.

Ture nui áti o te Nohonga ngangata o te Kona nui Ko Te Araucanía

Te INDH ku haka íte ro ana ai i te nga ture nui áti o te Nohonga ké ke ngangata Henua. Ki te puru inga puka o te rarama nui nei, te INDH ko anga á 14 vari enga u'i mata ki te rahira

Kona Henua ture nui áti ngangata ké ke, Koía takora ki te nga Ture Nui áti toto. Me'a tika nei, te Kona Nui ko te Araucanía he kona rahi o te tatake, ture nui áti, i te Nohonga ngangata ké ke, i roto te áti inga ki te ngangata Mapuche, Koía takora ki te ngangata ta'e mapuche o hu kona.

Ki te roa o te haka titika riva inga o te nga ture, te INDH ko tuhi a e te rave'a e tahi mo te estado mo kimi mai e tahi ara mo haka kore tahi hu hape , a te poto ro, a te roa vaenga e takora a te roa rahi ena, a rote maramarama máu o to raua haka 'ara hanga ra mahani mo haka kore i te nga ture. A te ara rave'a ena ku ange á te INDH te tute enga hanga ki te nga kope haka ino toke, he me'a tika tano o te Estado, ta'e no ko te rave'a ena no te ara tika e tahi no, he kimi tahi toko'a te nga huru o te ture mai te ha mata inga a te ta'ato'a ara, te me'a puta máu o te nga ture he te Henua máu, mai te tomo inga o te ngangata Papa'á o haho i ha mata i te nga ture, koi'a te áka máu haka poreko ture. Oíra hó, he kimi ra'e mai te rave'a ara háumarú, te Nohonga tano o te ngangata i te nga kona ta'ato'a noho tangata o te nga Kona Nui, he me'a takora mo haka tika a rote rave'a ara politika era.

Haka terenga o te tikanga Ora o te ta'ato'a Ananake-nake

Tikanga ora tangata e te tá'iata enga ngangata

Ana rara riva-riva te rave'a ké o te haka tá'iata enga ngangata, he kimi ro ai i te rauhuru o te me'a topa ké o te tikanga ora tangata, te tikanga o te nga ví'e, mo to raua tikanga Nohonga ora, te tikanga mo to raua anga, te hápa'o enga o raua o pú'a-pú'a ro, te haka hihi-hihi enga i to raua roro, e te haka ika inga ino o te nga hare nui haka tere Henua ki a raua, ana ai to raua anga pahe tá'iata; te haka tá'iata enga tahanga, e te hó'o-hó'o enga tahanga ki a raua; takora te hirínga o te nga ví'e ko ai a to raua veve 'inga, haka topa 'inga ké tahanga, he topa ika 'inga tá'iata, nga me'a e toru nei. Te nga ví'e, te nga rá'e-rá'e haka nga ví'e í a raua, e te ngangata huri haka nga ví'e (trans) vara pú'a-pú'a i a raua tahanga, te nape-nape tahanga i raua, te haka topa ké i a raua, he me'a i haka rehu e te Estado peíra ana e te nu'una'a rahi Nohonga ngangata o te Henua, i haka rehu te me'a nui e tahi, he ngangata takora i a raua, oíra he ai ro á i to raua tikanga ora tangata; he nga ngangata nei he me'a nui mo hápa'o e te estado, hó ki he me'a e'o-e'o rehe-rehe he raua ananake mo hápa'o ía raua ananake. Ko ira te nga kupu nei ena he rara rarama nei i te hakaterenga o te nga tapura nui o te tikanga ora tangata o te A'o Nui, mo háite takora te terenga hanga o te Henua Tire nei, he rarama te nga kupu haka tere o te Lei ta'ato'a he tere nei. Mo te hope'a, he rarama tahi te nga há'aura'a tangata e tahi e tahi he anga i to raua anga he tá'iata, peíra ana i te nga nu'u ko anga era á, takora o te nu'u i anga te anga vara hápa'o enga i to raua tikanga ora tangata, ka'i ai he tá'iata.

I ai era he noho mai ena, i te nga kona iti i te nga kona nui, peíra ana i te tahi atu nga Henua o haho, i te tatake enga rahi, peíra ana e te nga hare nui toko'a vara hápa'o i a raua, he topa tika no te kí 'enga nei, mo nape te haka enga inga nei pahe *haka útu'a ino ngangata*, oíra á ana haka kore tahi ro ai i te haka anga enga nei, he haka noho tahi ro ai i te anga kino " he industria del sexo", ta'e pahe me'a ino iti, te haka anga tahanga no pahe

me'a rava'a moni, pahe anga no e tahi, te nga háti'a inga ino nei, e'ko tano ki te terenga tika o te ngangata Henua. I rote terenga o te Henua Tire nei, te nga hare hápa'o tikanga ora o te nga ngangata nei, i roto ána te nga nu'una'a hápa'o tikanga nga Ví'e, he kimi i te ara titika mo anga te rave'a e tahi máu no, i rote rahira mana'u, mo haka tika pahe me'a anga ngangata e tahi. Ana tere te tere nei he onga te kore enga o te nga kupu Lei mo te anga nei, ka tahi. Ana kore te nga kupu haka tere Lei mo te rave'a anga, he ta'e tika te anga hanga he riro pahe anga kionga, me'a ata oho ki te roa ta'e tika, he me'a rima i te mata ta'e takera o te Estado mo te ta'e hápa'o enga máu i to raua tikanga ora tangata. No atu te korenga nei, ki takera mata mai i te nga kupu haka tika Lei, he kore te rave'a iti he rave'a nui mo haka tano tanonga te haka terenga anga nei. I a Tire nei, te haka terenga hanga nei o te anga tá'iata, he tere nei hai kupu haka tere o te terenga o te nga maí'u'i ngangata Henua, pahe kupu haka tere Rahú'i e te maí'u'i tari *opi-kino-piri* o te ngangata vara tá'iata (ETS). Te mana'u haka terenga o te nga rave'a nei, he há riro te tá'iata inga hanga nga ví'e pahe me'a hápa'o to raua hakari o maí'u'i ro no, ina ka'i rarama tahi te nga me'a hape e te Estado, he me'a tika ra, he ha riro pahe ngangata anga tá'iata ko ía ko to tikanga ora tangata, ana hápa'o i to raua huru pahe tangata anga.

Ki te rua me'a, he tikera mata mai e te INDH, e te hakaterenga ké ke, he takora, he te vara ture enga ta'e tano ki te nga ví'e tá'iata i rote nga Hare ópitara. Ko te nga me'a ta'e tano nei, he nape ino pahe "vara táero", ki te rua huru nei he *trans* he hape ro i ta'e rangi ki to raua ingo'a tika mahani, oíra raua e'ko hahine mai ki te nga kona ópitara. He me'a rongo máu o te Estado, te haka kore tahi te nga me'a hape ino, mo haka titika i to raua tikanga ora tangata i te hora hápa'o i to raua oranga ora hakari. Oíra máu ro, te haka tika tikanga haka hápi ki te ta'ato'a ngangata anga i rote nga hare ópitara, mo haka kore tahi te "nape enga tahanga" ki te nga ví'e tú 'u mai ki te nga kona hare haka ora ngangata.

Te toru ana me'a hape, he tikera te rara rarama enga hanga he noho mai ena o te rave'a nei, he peíra te ui-ui enga ki te ngangata haka ino era, te hare INDH i máu rima ai i te totová tahanga enga o te nga Muto'i (tau-tau miro takora) vara haka ino enga ki te nga nu'u nei ena, i te hora o te haka puru-tapura i te nga hare tá'iata, peíra ana i te hora rarama i to raua anga i te nga ara o te nga kona, mo íte ko Ai a raua. He onga te ta'e haka tika enga o te Estado mo hápa'o te tikanga ora tangata o te nga Ví'e ta'ato'a he peíra ana ki te tahi huru ngangata, Hóhónu hakari, he Hóhónu enga tere tika roro, he oranga ora nga ví'e, ko te nu'u verenga kore, ko te nu'una'a Urumanu takora.

Mo te hope'a, ki te vaha rave'a o te tari enga he hó'o-hó'o nga ví'e mo haka tá'iata, he kí inga nei, mai te haka e'a hanga tapura o te nga kupu Lei 20.507, te INDH ko horo ture nui á e há ture nui, e rua o te nga horo ko haka rarama mata tangata inga á e te matahiti 2015, na he tere he noho mai ena. Te nga ture nui o te matahiti nei he me'a o te nga ví'e coreana, tari mai ki a tire nei hai re'o-re'o há vare mo anga i nei, i hope'a era ko hiko i to raua parau-tere-A'o (Pasaporte), he haka riro i raua pahe nga ví'e tá'iata i rote kona Hare-Unu-ava o Recoleta. Te rua rave'a he nga Ví'e Venezolana, i tari ha vare mai mo anga i a tire nei pahe nga Ví'e promotora, he nga Ví'e "*Hokorua*" i hope'a ai he haka tá'iata i rote nga hare Departamentos o te paenga Uta o Santiago.

Totová Rahi, hakaterenga ino, o te nga hare haka tere Henua o te Tikanga Ora tangata (1973-1990) Ó'o engā ki te Tikanga Lei

Pahe nga matahiti raro, te rara rarama hakaíte o te 25 matahiti hoki ki te roa tano he *democratía* te Estado Tere, ko ra'o ka ra'o nui á era ki te tika engā o te nga rongō mo rongō o te ara tika nui, he hápa'o engā hangā o te tikanga ora tangata, he haka takera mata tahi ki te ngangata, he a'uha'u hangā i te ino haka ika, o te rahira totová engā ngangata o te matahiti era o te Dictadura. Peíra he kimi te rua hape, te mira-mira rahi o te haka maeha mai i te rahira ino-kino ta'e takera mata tangata. Te mate ingā o te nga kope Manuel Contreras he Moren Brito toko'a, ko raua te Honu'i hatu ino o te DINA, he haka tikera mai i te angā hangā nui, mo haka maeha mai i te nga kú'i-kú'i ino o te ngangata i haka ngaro, mai hakangaro e te nga matahiti ka uru mai ena.

Ki te kupu nei he rarama nei i te tahi nga hakaterenga o te Henua o haho, a rote tere tano o te tikanga Lei, o te nga totová ngangata, mo haka tere ía tere i a Tere nei toko'a. I te roa rave'a nei he haka topa mana'u á i te nga haka tere ture horo o te matahiti nei, te oho engā a múa o te 2015 nei, ko haka tika á ki te angā hangā o te Hare Nui Hakatere Lei no, ko te Hare Nui Haka Rura-Rura Lei, he peíra a e te Hare Nui Hatu Henua ina ka'i angā riva-riva i to raua ara haka hátura rongō. Ko te me'a iti i topa ké o te Hare Nui o te Senado o te hátí'a ingā o te kupu haka tere Lei mo a'uha'u hai tara ki te nga Ika haka kino, ko rarama ki te mata tangata e te nga Umanga *Valech* I e II toko'a, nga me'a hakahoki hai moni ki te ngangata mahingo, he me'a ta'e tika nui mo te hakaterenga tika o te hápa'o engā tikanga ora tangata o te nga nu'u totová, he angā ka'i otí ána o te Estado Tere. I rote hakaterenga o te haka tika Lei o te nga ture horo nui, ko haka útu'a a te Hare Nui Haka Tere Lei, ku rahi ana he oho ena i rote terenga tikanga ora tangata o te matahiti 2014 e 2015 takora. I to'u hora á, ko onga á e te haka tikanga rave'a ápi o te Hare Nui nei i te haka tere terenga tano, ko te angā ngangata civila totová era, he me'a ta'e rehu a rote ara rave'a Lei Tika, mo hátí'a ána e te a'uha'u hangā o te me'a ino i angā e raua.

Ki te roa o te angā o te nga hare e rua Haka rura-rura Lei, te rarama hope'a he haka takera mai i te tanonga haka kore i te *horo ture Secreto*, o te nga puka rarama o te Umanga Henua o te haka puru ingā politika he roa totová, o haka mira-mira ro i te haka terenga Lei tika, pahe me'a ta'e tika o te Rongō Lei o te Haka háoro mai o te 1978. Ko papa'i á e te ta'e haka kore ingā o te nga kupu haka kore i te nga horo ture nui o te DDHH, no atu i te matahiti 2014, ko haha'o i te mana'u haka tika Lei mo te me'a era kí era. Ko haka íte mai á e te nga Hare Nui hakatere Lei o Haho, te rahira me'a ta'e tano, he me'a rahi era i ta'e tapura. Peíra ana i te haka tere kora iti o te nga horo ture ena he rarama ena, o te nga totová ino-kino, he haka takera mata mai e te Umanga *Valech*, he te korenga o te hare e tahi mo ha'ú'u ki te nga ika timo. Mo te hope'a te takera mata maramarama nei te Nohonga o te *here ingā haka móu* o te ngangata rahi o te ngangata totová ino kino o te Estado, mo ná'a he mo hakangaro te ingo'a o te nga Ika timo tiangi e raua, peíra ana i te

haka paka inga o te nga há'amaore hai toro' a piru o to raua anga hape, te ahe enga tikanga ora tangata.